

ONVERKLAARBAAR BEWOOND

Door: Drs. Jos Aarnoudse*

Vooraf gezegd: Bert Keizer kan leuk schrijven. Dus het boek leest als een trein. Daarnaast is hij verpleeghuisarts en doet hij af en toe aan reflectie. Op de flap staat dat hij naast arts filosoof is. Zelf is hij bescheidener, want hij noemt zichzelf in dit boek een 'amateurfilosoof' (pag. 246). Hoewel, bescheidener? De stelligheid waarmee filosofische stellingen worden ingenomen is nou ook weer niet zo bescheiden. Maar dat komt aan het eind nog.

Keizer, Bert, *Onverklaarbaar bewoond, het wonderlijke domein van de hersenen*, Uitgeverij Balans, Amsterdam 2010, ISBN 9789460032226, € 17,95.

De wereld van het ziekenhuis

Eerst de inhoud van het boek. Ook die is sexy (naast de schrijfstijl van Keizer dus). Want de wereld van een high-tech-ziekenhuis trekt belangstelling. Het gaat daar over leven en dood, het is een wereld van heldendom en tragiek, er werken mensen die erg veel verdienen en mensen die weinig verdienen, patiënten komen uit alle lagen van de bevolking, het is zowel een mannen- als een vrouwenwereld, er wordt gewerkt met de laatste technische snufjes. Kortom allemaal dingen die zeer tot de verbeelding spreken. Zet een tv-serie op rond een ziekenhuis en het loont. Ga met een camera op de ambulance zitten, bekijk de spoedeisende hulp, maak je opnames in een OK, en/of registreer de intriges achter de schermen, en successen (kijkcijfers) zijn verzekerd. Dat effect heeft het boek van Bert Keizer ook. Hij loopt namelijk als schrijver een tijd mee op de afdeling neurochirurgie van het VUmc en doet daar in literaire vorm verslag van.

Dat levert een mooi verhaal op in dertig korte impressies die ons meevoeren in de wonderere wereld van een topziekenhuis. Inclusief ballendia-logies als: "Freddy heeft het graag over nuirsjirurzie. Sander wijst hem er op. 'Het is *neuro* hoor, niet *nuiro*'. 'O god, weer zo'n mavo-havo-atheneu-mopmerking. Ik wijs er in het voorbijgaan op, collega Sander, dat wij Zeus gewoonlijk niet op *neus* laten rijmen...'. Sanders antwoordt: 'Maar nuik jij je waaf dan in de kuiken?'" (pag. 214). Inclusief vrouwenwaarheden als van Suzanne en Mieke die "allebei onmiddellijk, hard en duidelijk, zeiden dat dit een sprookje is, want dat veel vrouwen in het ziekenhuis het redden, juist omdat ze, Clausewitz aanpassend, het machoën geheel met andere middelen voortzetten. 'En ik heb dat als zeer oude en suffe co, niet in de gaten zeker?' Ze kijken elkaar aan en zeggen: 'Uitstekende diagnose dokter'" (pag. 110). Genoeg ziekenhuislol te beleven dus in dit boek van Keizer.

Schrijverspiegel en de neurochirurgie

Bert Keizer is gekozen om mee te lopen op de afdeling vanwege zijn schrijverstalent, niet omdat hij

toevallig ook dokter van professe is. Het VUmc kent een project *geneeskunde en de letteren*. Daarin zijn ze druk met de vraag hoe de artsenij en het hospitaal er afkomen in de literatuur, maar in dat programma komt ook een eigen productieve aspiratie voor. Een aantal schrijvers zal in het ziekenhuis meelopen en daar een boek over schrijven. Zij benutten als het ware de methodiek van de cultureel antropoloog: je trekt een nieuwe, voor jou onbekende wereld in, kijkt rond, luistert, stelt af en toe een vraag, leest er wat om heen, maar registreert vooral wat er tussen mensen gebeurt, welke rituelen zij gebruiken, welke waarden zij hoog houden, waar ze mee bezig zijn, en wat jij daar dan uiteindelijk van vindt.

Daar zitten twee kanten aan. Twee vliegen in één klap. Het verhoogt op een andere manier dan via glad pr-materiaal, of via zware wetenschappelijke publicaties, de transparantie van wat er in zo'n ziekenhuis nu feitelijk gebeurt. Tegelijk is het een min of meer onafhankelijke waarnemer die wordt binnen gehaald. Hij of zij krijgt de vrijheid om goed te kijken en er vaardig over te schrijven en te publiceren. Dat levert een spiegel op. In zulke projecten is altijd de vraag aan de orde, hoe vrij de auteur is als het echt kritisch wordt. Er zijn de nodige opdrachtgevers die dan wel degelijk invloed proberen uit te oefenen, of zelfs van publicatie afzien. Maar daar ga ik met het boek van Bert Keizer niet vanuit. Er is geen sprake van misstanden in het VUmc, denk ik. Integendeel, er wordt op hoog nivo met geavanceerde techniek gewerkt, en er gaat relatief weinig mis. De opmerkingen die Keizer maakt zijn margevalletjes. Bijvoorbeeld de soms gebrekkige logistiek in de OK, die met kleine triviale veranderingen al zou zijn op te lossen. Of de horkerigheid van sommige ziekenhuisdokters, maar daar wordt ook als steeds meer aan gewerkt in ziekenhuizen. Of sommige pennywise-poundfoolish-achtige toestandjes, zoals superdure hersenoperatie, maar dan lullige elastiekjes die niet werken, of een outdated laptopje waarvoor een patiënt zijn nek moet ver-

draaien om de plaatsjes te bekijken, terwijl die aan de achterkant van zijn hoofd openligt en geoperreed wordt. Dat soort dingetjes.

Waar het kritischer wordt, gaat het meer om de algemene maatschappelijke vraag wat we nu eigenlijk voor hebben met deze NASA-achtige chirurgie. Dan komt de verpleeghuisarts Keizer in het geweer tegen het wellicht te monomane maakbaarheidsdenken van de geavanceerde ziekenhuis-geneeskunde. We zijn allemaal agenten van de Noodlotsbestrijding, aldus Keizer, maar is er ook ergens een grens, zowel financieel als waar het gaat om de *collateral damage* van het behandelen en opereren op zich?

Aan het eind van het boek vertelt Keizer dat hij anderhalf jaar later nog twee van de patiënten heeft opgezocht, die tijdens zijn periode van de schrijversstage werden geopereerd en behandeld. Zij komen uiteraard in zijn verslag voor, en je vraagt je af, als je er midden in zit en met de ogen van verpleeghuisdokter Keizer meekijkt: mogen ze misschien ook gewoon dood in deze ellende? Eén meneer is echter anderhalf jaar later tamelijk gelukkig en leeft een (zij het met beperkingen) bevredigend leven op zijn oude dag, na de operatie. Maar een andere meneer is niet veel verder gekomen dan een tamelijk troosteloos zombiebestaan. En je weet dus nooit van te voren goed, wat welk resultaat gaat hebben als je begint met opereren, behalve de grote waarschijnlijkheid dat als je het niet doet, het sowieso tot een zombiebestaan of de dood leidt. Dus wat is wijsheid en wat is ethisch, en wat kunnen en moeten we er voor over hebben (financieel)?

Hersenen en geest

Natuurlijk houdt Keizer als medicijnman en denker zich ook met een zekere regelmaat in het boek bezig met de vraag hoe het nou zit met die hersenen en de geest. Het voordeel van een literair boek is, dat je tussen neus en lippen door allerlei dingen

aan kunt stippen en kunt suggereren zonder dat je het verder hoeft uit te werken. In ieder geval leveren ook die passages op dat je zelf gaat nadenken. Dat is winst. Wat wil je nog meer: een leuk geschreven boek, over een interessante (voor de meesten van ons onbekende) wereld, waar je ook nog aanzetten tot reflectie aan overhoudt.

Inhoudelijk stellen die stukjes mij echter wel een beetje teleur. Keizer is filosofisch gesproken een materialist, weliswaar een emergent materialist, dus hij heeft niet de neiging om het mentale te reduceren en te zien als 'alleen maar' bewustzijns-ketelmuziek bij feitelijk empirisch te traceren fysiek processen. Maar toch ook weer wel, want hij schrikt er ook weer voor terug om dat pad af te lopen, als het filosofische consequenties heeft. Want wat is het dan wel, het mentale? Dan zeggen we dus niet 'dat het eigenlijk niet meer zijn dan neuronen etcetera', maar we zeggen dat we het toch uiteindelijk weer wel zo moeten zien, maar graag menselijker geformuleerd.

Er is wel degelijk iets dat voortkomt ('emergeert') uit dat fysieke gedoe van de hersenen en dat heeft een eigen status. Maar hoe dat dan zit, daar komt Keizer niet goed uit, behalve dat er voor hem een aantal waarheden zijn zoals: zonder hersenen geen geest. Weliswaar vallen brein en ik niet zondermeer samen, maar toch ook weer wel, want brein maakt geest. Als je een stukje brein weghaalt, heeft dat immers gevolgen voor de geest. Soms ook weer niet, want dan weet een ander stukje brein de noodzakelijke ondersteuning van de geest vanuit het lichaam haarfijn over te nemen, maar soms dus wel. En als je maar genoeg wegsnijdt ('desnoods in plakjes') snijd je daarmee ook 'de ziel' weg. Geest zonder lichaam is onbestaanbaar, volgens Keizer. Zonder brein geen ervaring.

Een paar citaten: 'Laten we niet vergeten dat we eeuwenlang in de mogelijkheid van een lichaamloos bestaan hebben geloofd (...) Dat hebben we

nu terzijde geschoven...' (pag.115). 'Ik kom uit een huiselijke versie van het middeleeuwse wereldbeeld: de mens als kroon van de schepping, de ziel als een vonk goddelijkheid die na de dood betrekkelijk moeiteloos zal terugkeren tot de eeuwigheid waar hij vandaan komt. Dat zelfbeeld ligt op tafel tijdens ingrepen door de neurochirurg.' (pag. 263). Ik vraag het laatste me overigens af waar het Keizer zelf betreft, want van dat zelfbeeld had Keizer al veel eerder afscheid genomen. Het on-stoffelijke heeft voor hem geen ontologische status, dus dat is sowieso een problematische categorie. De ultieme werkelijkheid is (klassiek) fysisch bij hem. Daarmee vervalt elk echt gesprek met wat als 'middeleeuws' wordt gekenschetst. De enige vertegenwoordigers in zijn boek van een eventueel andere duiding, zoals Van Lommel met zijn studie over bijna-dood-ervaringen, of Jill Taylor, die door een hersenbloeding een mystieke ervaring kreeg, worden weggezet als grapjassen of malloten (pag. 115, pag. 140). Nu zijn zij dat misschien ook wel, maar er is volgens mij wel wat meer te zeggen over een eventueel onstoffelijke dimensie van de werkelijkheid dan Keizer doet.

In ieder geval is het zo dat de 'we' uit het citaat van pagina 115 ('dat hebben we nu terzijde geschoven') intrigeert. Wie bedoelt de schrijver met 'we'? Is dat de spraakmakende gemeente van rationalistisch-empirische naturalisten met hun causale geslotenheid van het fysische domein, voor zover causaliteit daar sowieso nog een adequaat begrip is? Keizer filosofeert maar over de aard van onze gedachten. Brein kan dus 'emergent' wel gedachten produceren, maar hoe kan iets onstoffelijks iets fysieks veroorzaken? 'Wie geest definieert als niet-stoffelijk, die heeft geen antwoord op de vraag hoe menselijk handelen tot stand komt, want hij kan niet uitleggen hoe een geestelijke gebeurtenis, 'willen dat mijn arm omhooggaat', zijn weg vindt naar die omhoog bewegende arm' (pag. 254). Welnu, als ik een plan maak en diverse opties in mijn gedachten de revue laat passeren en dan een keuze maak

en die daarna op een vooraf gekozen tijdstip omzet in handelen, definiëren we dat proces dan voortaan als iets stoffelijks? Tegelijk is echter duidelijk dat dit nergens te traceren valt. Wel dat hersenen in diverse delen meer en minder 'betrokken' zijn bij diverse vormen van zelf-awareness (waarnemen, gevoel, coginities, wilsacten), maar zonder dat er iets gezegd kan worden over de feitelijke inhoud.

Stel nu dat hersenen niet slecht productief op te vatten zijn, maar eventueel als receptief en ondersteunend ten opzichte van info-opslag en -verwerking (bewustzijnsinhouden) in een andere dimensie dan het puur (klassiek) fysieke, zou dat denkbaar zijn? Dan is voor het aards fysieke bestaan verbinding met een specifiek lichaam van belang. Ook voor de gewoon menselijke communicatie vanuit het door historie bepaalde en aan dat

lichaam gekoppelde ensemble van bewustzijnsinhouden is dat van belang. Hersenen zijn ongetwijfeld de daarvoor geëvolueerde lichamelijke interface, die kan werken of niet, of gedeeltelijk. Of komen we zo in de buurt van wat Keizer noemt: 'de verleiding om rare dingen te zeggen over de interactie tussen lichaam en geest' (p. 255). Daarbij zou je dan wel kunnen afvragen of de tegenstelling tussen niet-stoffelijke informatiedragers (bewustzijn) en een klassiek opgevatte fysieke werkelijkheid niet al weer een gepasseerd station is, en daarmee de aard van Keizers materialisme tamelijk achterhaald?

**Drs. Jos Aarnoudse , hoofd Dienst Geestelijke Verzorging GGZ inGeest (partner van VUmc).*